
Různé

Za Ladislavem Hejdánkem

Filosofie jako láska k pravdě

Pravda byla ústředním tématem Hejdánkova filosofování. Když se podíváme na Hejdánkovo biografii, mohli bychom si myslet, že Hejdánek téma pravdy zdědil. Dostal se k němu už jako gymnaziální student četbou děl Masaryka a Rádlu, posléze v Akademické YMCE, kde se jeho živými učiteli stali J. L. Hromádka, J. B. Souček, J. B. Kozák, Božena Komárková a Jan Patočka a kde pravdu hledal se svými novými přáteli, jimiž se stali Jakub Trojan, Bedřich Löwenstein, Jan Šimsa, Táňa Klimentová a řada dalších. V YMCE se setkal s vážným hledáním pravdy a s otázkou, zda je možné tuto pravdu najít, uskutečnit a uplatnit i v běžném a občanském životě. V YMCE byla pravda hledána zejména prostřednictvím perspektivy křesťanské a teologické, ale Hejdánka přitahovala zvláště její stránka filosofická, jak se s ní setkal především v díle Masaryka, Rádlu a J. B. Kozáka. Na Hejdánkovo filosofické hledání pravdy se chceme podívat.

Hejdánek začal nejprve studovat matematiku a symbolickou logiku. A právě při studiu symbolické logiky se pustil do rozsáhlého díla Russella a Whiteheada *Principia Mathematica*, tedy vypada- lo to tak, že měl našlápnuto ke studiu

analytické filosofie. Ale Hejdánek toto studium opustil, nedávalo mu smysl, připadalo mu příliš technické. O analytické filosofii mluvil jako o filosofování s omezenými možnostmi, jako o filosofování jen s pravítkem a kružítkem. Jistým vzorem při opuštění tohoto typu filosofování pro něj byl sám Whitehead, který opustil matematiku, fyziku a logiku a věnoval se novému způsobu filosofického uvažování, které bývá nazýváno novým či procesuálním realismem. Whitehead na konci přednášky o kontextualismu říká: „Exaktnost je podvod.“ Hejdánka inspirovalo jeho pojetí události a Whiteheadův silný vliv je patrný zejména ve zkoumání primordiálních událostí v jeho fyzice a v kosmologii.

Přesto Hejdánek trval na tom, že filosofie je disciplína opírající se o pojmy a pojmy musí být přesně a přísně vymezovány. A právě o toto přesné a přísné vymezování pojmů se tedy opakovaně pokoušel. Jestliže však cestou k přesnému a přísnému vymezování pojmů není logika, jak se k němu dostaneme? Hejdánek nejprve pracovně užíval Masarykovu konkrétní logiku, Tvrdého i Kozákovu logiku, ale ani Masarykova a Kozáková, ani pozitivistická logika ho neuspokojovaly, jistou cestu později našel v Hus-

serlových *Logických zkoumáních*, které četl na soukromém semináři Jana Patočky, stejně jako Heideggerovo *Vom Wesen der Wahrheit*. Mohli bychom soudit, že Hejdánek bude v Patočkových stopách myslet a postupovat fenomenologicky a Patočka se ho prý i opakovaně pokoušel pro fenomenologii získat, mimo jiné tím, že mu doporučil studium Merleau-Pontyho. Tomu se však Hejdánek vzpíral. Tak jako se nechtěl stát pozitivistou a symbolickým logikem, nehodlal se stát ani fenomenologem, i když z fenomenologie mnohé čerpal a opakovaně se vracel zejména k pojmům intencionality a intencionálních předmětů.

Hejdánek rozuměl Patočkovu čtení Husserla a Heideggera jako polemickému vyrovnání se s pozitivismem a pokusu o vyvrácení adekvačního či korespondenčního Aristotelova pojetí pravdy – a také samozřejmě jako studii, kde Heidegger ukazuje, proč a jak je provázána pravda a svoboda. Centrálně ho ovšem přitahovalo a inspirovalo Patočkovu pojetí nepředmětného a nepředmětnosti, jak ho Patočka vypracovával zejména v negativním platonismu. Negativní platonismus Hejdánek považoval za Patočkovu neoriginálnější a nejsamostatnější filosofické dílo, kterým se zároveň zařazuje do české myslitelské tradice.

Hejdánek psal disertační práci *Pojetí pravdy a některé jeho ontologické předpoklady* (1952) u J. B. Kozáka, a ač říkal, že Kozák mu byl blíže svým zakotvením v protestantském myšlení, tak Patočka ho přitahoval svým vážnějším a odvážnějším filosofickým záběrem i kritikou. Patočka si Masaryka i Rádlu vážil, ale

dráždili ho svým platonismem / idealismem i „odstrašující pojmovou výpravou“.¹ Hejdánek i další pamětníci vzpomínali, jak Hejdánek Patočku rozčiloval svými citáty Rádlu, po některých prý Patočka vyběhal na chodbu, kde chvíli chodil, aby se uklidnil. Patočka o Masarykovi a Rádlovi, které v jistém smyslu docenil až v 70. letech, kriticky mluví jako o křesťanských platonících. Hejdánek se pokouší odpovědět na Patočkovu kritiku Masarykova a Rádlova pojetí pravdy jako pojetí příliš metafyzického rozpracováním nepředmětného pojetí pravdy, víry, subjektu i spravedlnosti a jejich opětovným přivedením do filosofického i občanského světa ne-demokratického Československa. Pokud bychom chtěli Hejdánkovi dát nějakou podobnou filosofickou nálepku, tak bychom jeho typ filosofování mohli nazvat „negativním křesťanským platonismem“.

Hejdánek byl socialistou, ne však marxistou. Nicméně Marxe a marxismus důkladně studoval a doporučoval jeho studium i ostatním, varoval před jeho podceňováním i před tím, že se bude vracet. Byl jedním z organizátorů dialogu křesťanů a marxistů v šedesátých letech, jako svého marxistického oponenta a partnera si cenil zvláště Karla Kosíka, ale na dialogu se aktivněji podíleli Milan Machovec a Vítězslav Gardavský. Na semináři Akademické YMKY o socialismu Hejdánek v roce 2008 prohlásil, že dokud tu bude kapitalismus, bude tu i socialismus. Socialismus interpretoval jako druh kritiky ka-

1 Patočka, J., *Česká vzdělanost v Evropě. In: týž, Náš národní program*. Praha, Evropský kulturní klub 1990, s. 24.

pitalismu, jako pokus o jeho zlidštění či polidštění. Mluvil o něm v masarykovském duchu jako o domýšlení a dopracování demokracie i do hospodářských a sociálních poměrů. Své pojetí socialismu Hejdánek podrobněji rozpracoval v sedmdesátých a osmdesátých letech v *Dopisech příteli* a ve studii pro samizdatový česko-slovensko-polský sborník *O svobodě a moci*, již nazval „Perspektivy demokracie a socialismu ve východní Evropě“.²

Vedle mladého Marxe, který se Hejdánkovi jevil zvláště inspirativní, protože v něm našel řadu podnětů pro filosofické uchopení nepředemtného, ovlivnili jeho úvahy i Kierkegaard, Nietzsche a Jaspers. Podnětili ho jak svou ostrou kritikou metafyziky, zvláště teistické metafyziky, tak zejména svým tematizováním budoucnosti. Čas se časuje z budoucnosti a ne z minulosti – toto východisko Hejdánek nachází u všech těchto autorů i u Heideggera. Čas a dějinnost odkrývá s pomocí Rádl a Eliadeho v křesťanství a staví je proti mytickým a náboženským archetypům. Navazuje na Bonhoefferovu nenáboženskou interpretaci evangelia a Ebelingovo absolutní pojetí víry, tedy ne jako víry v něco, ale víry jako určité životní orientace, naklonění k činu. Křesťanství pro něj není náboženství, náboženskou vrstvu křesťanství považuje za její

upadlou, setrvačnou a konzervativní formu. Pravda přichází z budoucnosti, má charakter nepředemtné výzvy, která se na nás obrací, zve nás, napadá nás a vyzývá k účasti, činnosti, jednání. Víru Hejdánek interpretuje ne nábožensky, ale obecně antropologicky jako postoj otevřenosti vůči této budoucnosti, jako spolehnutí a odvahu jednat, i když nevíme, jak to dopadne. „Neboj se, toliko věř,“ opakuje z Bible. Hejdánkovo pojetí křesťanství bylo ekumenické, ekumenický dialog organizoval pod záštitou Hromádky s filosofem a psychologem Jiřím Němcem za účasti dalších katolických i protestantských myslitelů, jako byli Václav Frei, Jan Sokol, Zdeněk Bonaventura Bouše, Karel Flos, Josef Bohumil Souček, Jakub Trojan, Milan Balabán a další.

Dnes je Hejdánek ve veřejném životě nejnámější svou účastí v Chartě 77, jejímž byl dvakrát mluvčím, svou obranou lidských práv. Na uchopení tématu lidských práv se dlouho připravoval. Znal je z Rádlova díla,³ znal je také z *Původu a významu lidských práv* Boženy Komárkové z roku 1948, které knižně vydal hned po Listopadu 1989,⁴ a ze Společnosti pro lidská práva, jejímž členem byl v roce 1968. Filosoficky však polemizoval s rousseauovskou myšlenkou, že lidská práva jsou přirozená a rodíme

2 Hejdánek, L., *Perspektivy demokracie a socialismu ve východní Evropě* (1979). In: *Svazky pro dialog*. Sv. 4. Strojopisná edice. Praha 1980. Přetisk in: Šimsa, M. (ed.), *Relativismus a (post)pravda v demokracii. Se třemi studii Ladislava Hejdánka*. Ústí n. Labem, Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Ústí n. Labem 2018, s. 314–335.

3 Emanuel Rádl už v roce 1928 ve *Válce Čechů s Němci* napsal, že míra respektu a ochrany lidských práv je kritériem demokratičnosti každé demokracie. Viz Rádl, E., *Válka Čechů s Němci*. Praha, Čin 1928. Citováno dle vydání: Praha, Melantrich 1993, s. 141–157.

4 Komárková, B., *Původ a význam lidských práv*. Ed. L. Hejdánek. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1990. 234 s.

se svobodnými. Podle Hejdánka jsou nepřirozená, jsou lidskou a dějinnou institucí, nicméně máme-li se stát svobodnými lidmi, potřebujeme, abychom byli jako lidé respektováni a vychováni, uvedeni do světa dospělých, rozumných a svobodných lidí. Hejdánek tedy neodmítá univerzalitu lidských práv, ale podmiňuje ji naší participací. Jeho koncepce prozrazuje stopy kantovského osvětvenství. O respekt a výchovu se zasazoval jak v Chartě 77, tak ve své učitelské a veřejné činnosti. Téma lidských práv pro něj bylo věčným, nikdy nekončícím úkolem a výzvou, protože vnímal, že v každém, i v tom nejdemokratičtějším, režimu žijí lidé slabí, utlačení, ocitající se na okraji společnosti – a ti všichni také potřebují respekt a uznání svých spoluobčanů.

V posledních třiceti letech se Hejdánek vrátil ke dvěma otázkám, které ho pálily a dělaly mu starost: úroveň a kvalita naší demokracie a stav současné Evropy i našeho evropanství. V různých variacích opakoval Masarykovo „Tož demokracii bychom už měli, teď ještě nějaké ty demokraty“, jednou to formuloval i dosti drsně: „Když volí blbci, volí blbě. To nám ani volby nepomohou.“ Šlo mu o to, že demokracie potřebuje občanskou společnost, Masarykovu a Havlíčkovu nepolitickou politiku, občany, kteří jsou rozumní, svobodní a odpovědní. Podobně se vrátil k tématu Evropy. Hned po revoluci kritizoval heslo o návratu do Evropy a upozorňoval, že v Evropě jsme vždy byli, a nyní jde spíše o to, abychom se my stali demokratickými Evropany a Evropa se nám otevřela. Jde o budoucí, novou, spolupracující a solidární Evropu, ne pouze o spojení Západ-

ní a Východní Evropy, o otevřený ekonomický trh a volný pohyb osob.

Všechny Hejdánkovy otázky, tedy otázky víry, lidských práv, národa, demokracie i Evropy, jsou vždy neoddělitelně spojeny s otázkou pravdy. Hejdánek je jak kritikem jedné, dogmatické, ideologické pravdy, kterou by nám chtěl někdo vnucovat či kterou bychom my chtěli vnucovat druhým, tak kritikem liberalismu, kterému je otázka pravdy lhostejná, relativismu, který všechny pravdy zpochybňuje, pluralismu, který všechny pravdy staví na stejnou úroveň, i postmoderny, která je z pravdy unavená a nechce o ní slyšet. Hejdánek soudí, že demokracie a demokraté nesmí rezignovat na pravdu, mají ji hledat prostřednictvím kritického a sebekritického myšlení, argumentace a reflexe. Prostřednictvím hledání, formulování, reflexe a argumentace se nám v pravdě otevírá lepší budoucnost.

K lepší budoucnosti se ovšem nedostaneme bez námahy a bez práce. Svobodná a odpovědná česká demokratická společnost i demokratická Evropa a svět jsou těmi cíly, které by nám za námahu a práci měly stát. Inspirací by pro nás mohla být Hejdánkova filosofická a občanská odvaha, tedy odvaha myslet nově a netradičně, odvaha myslet budoucnost, která tu není, ale která by mohla udělat náš svět i naši společnost lepšími a lidštějšími, i odvaha jednat – a to jednat i občansky a politicky. Hejdánek podobně jako Rádl myslí filosofii jako lásku k pravdě, jen tu lásku k pravdě v jiné době, jiné republice, Evropě a světě myslí a žije vzhledem k odlišnému kontextu jinak a nově.

Martin Šimsa